

DOKTORI (PH.D) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Fáy Tamás

A német foreigner talk másodlagos alakzatainak vizsgálata fordítástudományi szempontból

Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest

Bölcsészettudományi Kar

2010

Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest

Bölcsészettudományi Kar

Nyelvészeti Doktori Iskola

Fordítástudományi Program

**A német foreigner talk másodlagos alakzatainak
vizsgálata fordítástudományi szempontból**

– Doktori (Ph.D) tézisek –

Témavezető:

Prof. Dr. Földes Csaba

Készítette:

Fáy Tamás

Budapest

2010

1. A disszertáció tárgya

A disszertáció a másodlagos foreigner talk kérdésével foglalkozik fordítástudományi szempontból. Az (elsődleges) foreigner talk olyan egyszerűsödött nyelvi regiszter, amelyet az anyanyelvi beszélők más nyelvekkel szemben használnak. A másodlagos (vagy irodalmi) foreigner talk tágabb értelemben jelentheti 1) az idegen ajkúak sajátos beszédmódjának (szóbeli vagy írásbeli) megjelenítését, illetve 2) ritkábban – hasonlóan az elsődleges használathoz – az anyanyelvűek idegen anyanyelvűekkel szemben megváltozott nyelvi viselkedésének közvetett ábrázolását. Az utóbbi két eset leggyakrabban irodalmi szövegekben fordul elő, és használatuknak legtöbbször stilisztikai okai vannak.

2. A téma aktualitása

A téma annak köszönheti aktualitását, hogy a foreigner talk elsődleges és másodlagos használatával kapcsolatban Magyarországon eddig nem végeztek kutatásokat, és a téma fordítástudományi szempontból is kevés nemzetközi és hazai kutatónak keltette fel az érdeklődését (pl. Klaudy 1997, Kolb 1998, Woodham 2006, Czennia 2004). Ez annál meglepőbb, mivel a nem sztenderd jelenségeken belül a dialektusok fordítása még ma is viszonylag nagy népszerűségnek örvend (vö. Betten 1985, Kelecsényi 1992, Helin 2004, Armstrong/Federici 2006). A dolgozat ezt az űrt kívánja valamelyest pótolni.

3. A kutatás célja

A disszertációban négy célkitűzés fogalmazódik meg, melyek közül kettő közvetlen módon az irodalmi foreigner talk fordíthatóságát érinti, a másik kettő a foreigner talk és az irodalmi alakzatai közötti feltételezett kapcsolódási pontokból vezethető le:

1. A dolgozat elsődleges célja a foreigner talk fordíthatóságának vizsgálata. A fordíthatóság/fordíthatatlanság kérdése már kezdetektől fogva a fordítástudomány egyik központi problémája, hagyományosan a nem sztenderd nyelvváltozatokat is a fordíthatatlanság egyik eseteként tartják számon (vö. Dimitrova 2004: 121). Az irodalmi foreigner talk fordítása a dialektusokkal ellentétben azért nem jelent leküzdhetetlen akadályt, mert a foreigner talk használata általában a szereplők hiányos nyelvtudását sugallja, amit – még ha más eszközökkel is – minden nyelv képes kifejezni.

2. A disszertáció második célja, hogy leírja és jellemezze a fordítók foreigner talk kompetenciáját. Ez a kompetencia – a Chomsky-féle kompetenciafogalom mintegy ellentétéként – lehetővé teszi, hogy a beszélők „helytelen” mondatokat hozzanak létre. A fordítás esetében ez olyan kompetenciát jelent, amelynek segítségével a fordítók a célnyelvi szövegben szándékosan „hibás” szerkezeteket alkotnak. Megvizsgálom, hogy a fordítók a célnyelvi hibagyártás során mennyire tudnak elszakadni a forrásnyelvi szövegtől, azaz mennyire tudják érvényesíteni saját anyanyelvi foreigner talk kompetenciájukat.
3. További célom, hogy az elsődleges és másodlagos foreigner talk közötti összefüggések feltérképezésével bizonyítsam azt, hogy az (elsődleges) foreigner talk vizsgálatába célszerű bevonni annak másodlagos alakzatait. A szakirodalom eddig vagy nem fordított kellő figyelmet a másodlagos foreigner talk vizsgálatára (vö. Roche 1989) vagy megelégedett leglényegesebb jellemzőinek felsorolásával.
4. Az előbbi célból következik a disszertáció negyedik célkitűzése, a foreigner talk elméleti háttérének kritikus áttekintése. Az elsődleges és másodlagos foreigner talk átfogó vizsgálatához elengedhetetlenül szükséges a szakirodalomban leginkább vitatott kérdések differenciált megközelítése. Ezek a következők: A foreigner talk szerepe a pidzsinizálódási folyamatban és a másodnyelv-elsajátításra gyakorolt hatása, az imitációs problematika, valamint a foreigner talk szociolingvisztikai funkciója.

4. A kutatás elméleti háttére

A kutatás elméleti háttére a kutatási célok alapján körvonalazható. Ennek első részét a foreigner talk nyelvészeti megközelítése adja, mely Bechert/Wildgen (1991) nyomán abból indul ki, hogy az anyanyelvűek és a nem anyanyelvűek kommunikációja a nyelvi viselkedésre nézve kétféle következménnyel járhat: 1) rövidtávú következményekkel, amelyek spontán alkalmazkodásokban nyilvánulnak meg, illetve 2) teljes nyelvi rendszerek diakron fejlődésével, amely pidzsinizálódáshoz vezethet. Az első esetben a foreigner talk a kontaktushelyzet eredménye, míg a második esetben elősegítheti a pidzsinizálódást. Az elméleti háttér második részét a foreigner talk fordítástudományban betöltött szerepének vizsgálata jelenti.

4.1. A foreigner talk szerepe a pidzsinizálódási folyamatban

A foreigner talk pidzsinizálódási folyamatban betöltött szerepét vizsgáló kutatók két nagy csoportba sorolhatók: Egyesek a pidzsinizálódás kiváltó okának tekintik a foreigner talk-ot (Mühlhäusler 2005, Sebba 1997, Galison 1999 stb.), míg mások azt mutatták ki, hogy a foreigner talk nem befolyásolja a pidzsinizálódási folyamatot, esetleg kölcsönös hatást feltételeztek (Arends 1995, DeCamp 1985 stb.).

4.2. A foreigner talk másodnyelv-elsajátításra gyakorolt hatása

A kutatók véleménye azzal kapcsolatban is megoszlik, hogy a foreigner talk pozitív vagy negatív irányba befolyásolja a (nem irányított) másodnyelv-elsajátítási folyamatot. A pozitív hatás úgy érvényesül, hogy a nyelvvelsajátítási folyamat felgyorsul, mivel a nyelvtanulók egy könnyebben feldolgozható inputot kapnak (vö. Gass/Selinker 2008). Ezen felfogás háttérében az áll, hogy a nyelvtanulási folyamat sikere részben a megértéstől is függ. Negatív hatásról akkor beszélhetünk, ha feltételezzük, hogy a nem sztenderd input miatt a nyelvvelsajátítási folyamat a kívánt szint előtt megáll (vö. Roche 1989).

4.3. Az imitáció jelentősége a foreigner talk használatában

A foreigner talk és a nem irányított módon tanult másodnyelv közötti nyelvi hasonlóságok miatt nyilvánvalóvá vált, hogy a foreigner talk kisebb-nagyobb mértékben imitáció eredménye. Felvetődött azonban a kérdés, hogy melyik kommunikációs fél imitálja a másik nyelvhasználatát vagy esetleg kölcsönös imitációt feltételezhetünk. A kutatók többsége azt a nézetet képviselte (Ferguson 1975, Jakovidou 1993), hogy az anyanyelvű beszélők utánozzák a nem anyanyelvűek beszédmódját, és ennek többnyire tudatában is vannak. Ezzel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy a sztereotip mintákat nyújtó média mennyiben segíti a foreigner talk elterjedését.

4.4. A foreigner talk szociolingvisztikai funkciója

Szociolingvisztikai szempontból az egyik legvitatottabb kérdés, hogy a foreigner talk használatának háttérében az anyanyelvű beszélők részéről megvetés, vagy éppen ellenkezőleg, a kommunikáció elősegítésének szándéka húzódik meg. Egyesek szerint a foreigner talk a társadalmi alá-fölérendeltség nyelvi megnyilvánulása (vö. Valdman 1981, Hinnenkamp 1982a, Klein 1992), míg mások szerint az anyanyelvűek a megértést segítő szándékkal használják a foreigner talk-ot (Gass/Varonis 1985, Long 1981b stb.). Mindkét

felfogásban fontos szerepet játszottak a nyelven kívüli tényezők vizsgálata (a nem anyanyelvűek külseje, származása, képzettsége stb.).

4.5. A foreigner talk fordítástudományi kontextusban

A foreigner talk fordítását leginkább olyan szerzők hozták szóba, akik nem fordítástudományi szempontból foglalkoztak a kérdéssel (Hinnenkamp 1982a, Mühlhäusler 1984). A fordítástudományon belül leginkább az egyéni (tájnyelvi, rétegnyelvi) beszédsajátosságok (Klaudy 1997) fordításával kapcsolatban célszerű vizsgálni a foreigner talk-ot (vö. Kolb 1998). A dialektusok és a foreigner talk fordítása több szempontból is hasonlít egymásra, hiszen mindkettő kultúra- és nyelvspecifikus jelenség. A foreigner talk azonban azért nem tekinthető lefordíthatatlan jelenségnek, mert a szereplők hiányos nyelvtudását minden nyelven ki lehet fejezni. Jóval nehezebb a dolga a fordítóknak akkor, ha a forrásnyelvi szöveg szerzője az irodalmi foreigner talk-ot egy önállósult, már-már pidzsinizálódott nyelvváltozat (pl. vendégmunkásnémet) érzékeltetésére használja.

5. Kutatási kérdések

A fenti négy célkitűzéshez kapcsolódóan a disszertációban az alábbi kérdéseket és hipotéziseket fogalmazom meg:

1. Milyen kapcsolat áll fenn az elsődleges és a másodlagos foreigner talk között? A foreigner talk irodalmi használatáról ugyan sok szerző említést tesz, de nem térnek ki az elsődleges használattal való összefüggéseire vagy inkább negatívan viszonyulnak a kérdéshez (vö. Roche 1989: 13 vagy Lattey 1989: 89). Disszertációmban azt feltételezem, hogy az irodalmi foreigner talk – a dialektusokhoz, szociolektusokhoz hasonlóan (vö. Betten 1985, Kelecsényi 1992) – kevésbé árnyalt formában jeleníti meg a szereplők hiányos nyelvtudását, hiszen egyrészt a szerző elsődleges célja az érthetőségre való törekvés, másrészt bizonyos nyelvi (pl. fonológiai) jellegzetességek megjelenítésére írásban csak korlátozott formában van lehetőség. Ezen hipotézis igazolására a vizsgált forrásnyelvi szövegekben kimutatható jellemzőket egybevetem az autentikus kommunikációs szituációkban rögzített jellemzőkkel (elsősorban Hinnenkamp 1982a, Roche 1989 und Jakovidou 1993 alapján).

2. Milyen értelemben beszélhetünk a forrásnyelvi foreigner talk célnyelvi megjelenítése esetében fordításról? A forrásnyelvi változatok fordítása nagymértékben függ a célnyelv architektúrájától (Schreiber 1993: 210 és Coseriu 1981: 40), amely két eltérő fordítást tesz lehetővé: 1) funkcionális vagy (Reiß/Vermeer 1984: 135 nyomán) kommunikatív fordítást, amely a forrásnyelvi változat hasonló célnyelvi változattal való helyettesítését jelenti, és 2) semlegesítő fordítást (Schreiber 1993: 211), amelynél a forrásnyelvi változatot sztenderd nyelvvel fordítják. Véleményem szerint a foreigner talk esetében célszerű egy harmadik fordítási típust megkülönböztetni, a 3) formális fordítást, amelynél a fordítók minél hűebben igyekeznek utánozni a forrásszövegben lévő eltéréseket. A disszertáció azon a feltételezésen alapul, hogy a foreigner talk esetében formai szempontból csak részleges fordításról beszélhetünk, mivel a nyelvek eltérően hajtják végre a sztenderdtől való eltérést (Henzl 1979: 159), viszont funkcionális szempontból a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg ekvivalensnek tekinthető.
3. A foreigner talk nyelvi jellemzői közül melyek mutatják a legnagyobb „fordítási érzékenységet”? A *fordítási érzékenység* terminussal azt fejezem ki, hogy az eltérések előfordulási gyakorisága mennyire egyezik meg a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben. Ez az arány egymással genetikailag és tipológiailag rokon nyelvek esetében természetesen magasabb, német-magyar viszonylatban viszont feltehetően kisebb. A vizsgálat csak azon nyelvi jellemzőkre terjedhet ki, amelyek mindkét nyelvben megtalálhatók (pl. névelőhasználattal vagy a szórenddel kapcsolatos eltérések). A disszertációban azt a hipotézist fogalmazom meg, hogy a legnagyobb fordítási érzékenységet az univerzálisnak tekintett nyelvi jellemzők esetében lehet kimutatni, mint pl. a névelővel vagy a ragozással kapcsolatos eltérések (főnévi igenév használata stb.).
4. Hogyan épül fel a fordítók foreigner talk kompetenciája? Az előbbi kérdésfeltevések alapján feltételezem, hogy a fordítók foreigner talk kompetenciája két összetevőből áll: egy imitációs komponensből, amely a forrásnyelvi „hibák” tudatos vagy kevésbé tudatos átvételét jelenti, és egy kompenzációs komponensből, amely a forrásnyelvi szöveg hatását nélkülöző célnyelvi eltérések létrehozásában nyilvánul meg. A tipológiailag és genetikailag eltérő magyar és német nyelv esetében feltételezhetően túlnyomórészt a kompenzációs komponens érvényesül.

6. Kutatási módszerek

A vizsgált szövegek „hibás” mondatainak rekonstruálását német és magyar anyanyelvű adatközlők bevonásával végeztem, akiknek az volt a feladatuk, hogy a hibás mondatokat a szükséges módosítások végrehajtásával alakítsák át saját nyelvérzékük szerint helyes mondatokká. A disszertációban használt *helyes/helytelen* jelzők alapjának tehát nem a sztenderd nyelvet tekintettem, hanem az adatközlők által létrehozott mintamondatokat. Természetesen a legtöbb mintamondatot a sztenderd nyelvhasználatnak megfelelően hozták létre, néhány esetben azonban az eleve helyes mondatokat egy általuk elfogadhatóbb mondattá alakították. A végleges korpuszba minden olyan mondat bekerült, amelynek a forrásnyelvi és/vagy célnyelvi változatát az adatközlők hibásnak vélték. A vizsgált mondatok (illetve *itemek*) száma nyelvenként 558, tehát összesen 1116 mondat lett, mivel az eredetileg a kérdőíveken szereplő 582 mondatból 24-et a német és magyar adatközlők is helyesnek találtak. A megkérdezés online módon történt, a mondatokat nyelvenként 32 feladatlagra (kérdőívre) bontottam, tehát egy-egy feladatlapon átlagosan 18,1 mondatból állt. A feladatlaponként viszonylag kis számú mondat lehetővé tette, hogy az adatközlők a feladatot végig koncentrálnak végezhessek. Mivel minden feladatlapon 10 adatközlő töltött ki, a vizsgálat összesen 11160 válaszra terjedt ki. A megkérdezés célja az volt, hogy az adatközlők válaszai alapján az 1116 helytelennek vélt mondat mindegyikének létrehozom azt a „helyes” prototípus mondatát, amely a német-magyar eltérések összehasonlításának alapját képezte. Az összehasonlítás során a hibaelemzés módszerével dolgoztam (vö. Corder 1973), a hibás mondat eltéréseit a prototípus mondat alapján határoztam meg. Az eltéréseket természetesen annál pontosabban lehetett megállapítani, minél több egyforma választ adott a tíz adatközlő. A vizsgált mondatokban összesen 2845 eltérést lehetett kimutatni (a német mondatokban 1616 eltérés, a magyar mondatokban 1229 eltérés volt).

7. A vizsgált szövegek kiválasztásának és elemzésének szempontjai

A fellelhető források mennyisége két szempontból is meghatározta a vizsgált szövegek számát. Először is a kutatást szükségszerűen le kellett szűkíteni párbeszéd vizsgálatára, továbbá szükség volt egy magyar fordításra. Ez a két kritérium együttesen tudomásom szerint csak az alábbi három német műben teljesül: 1) Bruno Apitz: *Nackt unter Wölfen* (1958) – *Farkasok közt védtelen* (1960, ford. Kristó-Nagy István), 2) Max von der Grün: *Stellenweise Glatteis* (1973) – *Csúszós utak* (1975, ford. Jólesz László), 3) Günter Wallraff: *Ganz unten*

(1985) – *Legalul* (1986, ford. Fodor Zsuzsa). Az elemzés alapja az *item*, ami általában egy mondatnak felelt meg. Mivel írott korpuszsal dolgoztam, *mondaton* – a helyesírási hagyományokat követve – két mondatzáró írásjel közötti egységet értek. A külön mondatban álló indulatszavakat, mondatértékű kifejezéseket azonban nem tekintettem önálló *item*nek, hanem az előtte vagy utána álló mondattal egy egységnek vettem.

Az elemzés a megfogalmazott kutatási kérdéseknek megfelelően két lépésben zajlott. Először egy fordítástól független elemzést végeztem a német és a magyar mondatokkal, melynek célja az volt, hogy az elsődleges és másodlagos foreigner talk közötti összefüggést igazoljam. A vizsgált mondatokban lévő eltéréseket nyelvi (morfológiai, szintaktikai és lexikai) szintek szerint osztályoztam, és ezen belül három típusba soroltam: 1) meglévő szerkezet teljes vagy részleges cseréje, 2) hiányzó elem, amit az adatközlők pótoltak, 3) redundáns elem, amit az adatközlők kihagytak a mondatból. A fordítástól független elemzésre a fent említett célon kívül azért volt szükség, mert előkészítette a második lépésben végzett elemzést, amelynek során a forrásnyelvi és célnyelvi szöveget vettem össze az első lépésben kapott eredmények alapján. Ebben az eltérésalapú második elemzésben a következő szempontok szerint végeztem az egybevetést: hiányzó ragozott ige, hiányzó névmás, hiányzó névelő, hibás szórend, hibás igeragozás, hibás névszóragozás, redundáns névmás, (lexikai) helyettesítés és egyéb (ide a kis számban előforduló eltérések tartoznak). Emellett külön foglalkoztam azokkal a (viszonylag nehezen bizonyítható) esetekkel, amikor a fordítás nem azonos szintű eltéréseket eredményezett.

8. A kutatás és az elemzés eredményei, összefoglalás

A kutatási kérdésekre a szakirodalom feldolgozása és az elvégzett empirikus kutatás fényében a következő válaszokat adhatom.

A foreigner talk másodnyelv-elsajátításra gyakorolt hatásával kapcsolatban úgy érveltem, hogy a hibás input nem befolyásolja jelentősen a nyelvtanulási folyamatot. Ezt az álláspontot a következő érvekkel támasztottam alá: 1) a tartós hatás elengedhetetlen feltétele lenne, hogy folyamatos kapcsolat legyen a nem anyanyelvűek és az anyanyelvűek között (mint pl. régebben a vendégmunkások és munkáltatóik között, akiknek a foreigner talk volt gyakorlatilag az egyetlen kommunikációs eszközük), ezenkívül ma már a nem anyanyelvűeknek számtalan lehetőségük van arra, hogy sztenderd inputhoz jussanak, 2) az anyanyelvűek beszédmódja nagy változatosságot mutat, ami megakadályozza a helytelen szerkezetek rögzülését. Az imitáció kérdésével kapcsolatban szakirodalmi adatokkal igyekeztem bizo-

nyítani, hogy a külföldiek nyelvi viselkedésének előzetes ismerete – saját tapasztalatok vagy a média közvetítése révén – növeli az imitáció valószínűségét. A foreigner talk szociolingvisztikai funkciójával kapcsolatban a következő kutatómódszertani problémákat fogalmaztam meg: 1) Mivel kezdetben a német foreigner talk-ot nem önálló kutatási témaként vizsgálták, hanem a vendégmunkásnémet kutatásának „melléktermékeként”, a vendégmunkások eleve kiszolgáltatott helyzetéből adódóan téves következtetéseket vontak le a foreigner talk valódi szociolingvisztikai funkcióját illetően. 2) Ezzel függ össze az is, hogy a foreigner talk-kal kapcsolatos kutatásokban jórészt figyelmen kívül hagyták az időtényezőt, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott az anyanyelvűek és nem anyanyelvűek kapcsolata, ami a foreigner talk helyzetére is hatással volt. 3) További problémaként fogalmaztam meg, hogy a foreigner talk szociolingvisztikai funkciójának vizsgálatakor néhány releváns tényezőt nem vettek kellőképpen figyelembe (pl. nyelvtudás).

Az elsődleges és másodlagos foreigner talk kapcsolatát illetően az első lépésben elvégzett (fordítástól független) elemzés kimutatta, hogy a két használat az eltérések sorrendjét tekintve megegyezik, még ha a százalékos arányok különböznek is. Saját korpuszomban és Jakovidou (1993) korpuszában is a névelővel kapcsolatos eltérések foglalják el az első helyet (76,0 ill. 38,3 %), második helyen pedig mindkét korpuszban az igével kapcsolatos eltérések találhatók. Az empirikus kutatás a variáció tekintetében is rávilágított az elsődleges és másodlagos használat közötti szoros összefüggésre. Az általam meghatározott három mondattípusban olyan eltérések fordultak elő, mint amelyeket Roche (1989) az (elsődleges) foreigner talk-ra vonatkozólag kimutatott és szintén három típusba sorolt. Az (elsődleges) foreigner talk-kal ellentétben azonban az irodalmi használat során nem váltakoznak olyan gyakran az egyes mondattípusok. A további különbségek leginkább az eltérő kommunikációs médiummal hozhatók összefüggésbe. Egyúttal igazolódott, hogy a másodlagos foreigner talk használhatóságát megkérdőjelező álláspontokat nem lehet fenntartás nélkül elfogadni.

A foreigner talk fordíthatóságával kapcsolatban az elemzés a megfogalmazott hipotézisnek és a várakozásoknak megfelelően kimutatta, hogy a foreigner talk esetében formai szempontból csak részleges fordításról beszélhetünk. A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között csak az eltérések töredékében (kb. 25 %) állapítható meg egyezés, a többi esetben a fordítók javították a forrásnyelvi eltéréseket. Ez az eredmény természetesen nem meglepő annak fényében, hogy a német eltérések a legtöbb esetben nem konvertálhatók egy az egyben magyar eltérésekké, gondoljunk csak a hiányzó névmásokra vagy a névszóragozással kapcsolatos eltérésekre. Kérdés azonban, hogy a többi eltérés esetében a fordítók miért

nem következetesen jártak el, vö. az eltérő célnyelvi névelőhasználatot a következő mondat-párokban: *Er fragen, ob bleiben kann Ø kleines Kind hier? – Kérdi, Ø kisgyerek ittmaradhat-e? vs. Er sagen, aber Ø kleines Kind wissen sehr gut... – Ő mond, a kisgyerek egész jól tud...* Ennek feltehetően az az oka, hogy fordításkor bizonyos esetekben inkább az egyes forrásnyelvi eltérésekre irányul a figyelem, máskor viszont a fordítók a fordítandó szöveg-egység „helytelenségét” globálisan ragadják meg, és ilyenkor rábízzák magukat saját foreigner talk kompetenciájukra. Hogy éppen mikor melyik stratégia érvényesül, nem lehet előre megjósolni. Az elemzés során azonban kiderült, hogy bizonyos eltérések esetében megnő az átvétel lehetősége, ezzel együtt pedig gyengül a fordítók (anyanyelvi) foreigner talk kompetenciája. A legnagyobb fordítási érzékenységgel a hiányzó névelő rendelkezik 46,8 százalékkal. Ez azt jelenti, hogy majdnem minden második, a forrásnyelvi szövegben hiányzó névelő a célnyelvi szövegből is kimaradt, mindkét nyelvben hibás szerkezetet eredményezve. A második ill. harmadik helyet a hibás igeragozás ill. a hibás szórend foglalja el.

A második lépésben elvégzett elemzés kimutatta, hogy a fordítók foreigner talk kompetenciája nemcsak a hiányzó névelő, a hibás igeragozás ill. a hibás szórend „fordítása” esetén a leggyengébb, hanem az első kettő kategória esetében a célnyelvi hibák létrehozásakor is, tehát a fordítók ezen eszközök alkalmazásakor nem tudják teljesen függetleníteni magukat a forrásnyelvi szöveg hatásától, azaz ritkábban használják őket kompenzációra. A legkisebb kompenzációs potenciált nyújtó hiányzó állítmány, hiányzó névelő és hibás igeragozás eszközt a fordítók az esetek kb. 50 százalékában akkor is használják, ha a forrásnyelvi szöveg ugyanazon helyén nincs ilyen jellegű eltérés. Nagyobb a kompenzációs ereje a hibás szórendnek (kb. 67,9 %), azonban mint a dolgozatban utaltam rá, ezen eltérés esetében nehéz megállapítani a forrásnyelvi szöveg hatását. Különösen a kompenzációnak köszönhető, hogy a foreigner talk összességében fordítható másik nyelvre, azonban nem formai, sokkal inkább funkcionális szempontból. Azáltal ugyanis, hogy a fordítók a forrásnyelvi és célnyelvi szövegben megegyező eltérések számát feldúsítják olyan eltérésekkel, amelyeknek nincs megfelelőjük a forrásnyelvi szövegben, az eredeti szöveg és a fordítás közel azonos hibaszázalékot mutat és így nagyjából azonos funkciót tölt be. Az összes eltérésre vonatkozóan az empirikus vizsgálat kimutatta, hogy a fordítók foreigner talk kompetenciájának két komponense (imitáció és kompenzáció) kb. 30 ill. 70 százalékban aránylik egymáshoz a kompenzáció javára. Mint ahogyan azonban arra fentebb utaltam, a kompenzáció nagymértékben függ az eltérések jellegétől és a szövegtől is (az első szövegben kb. 55 %, a második szövegben viszont már 80,5 % volt a kompenzáció). Ettől függetlenül kijelenthető, hogy a fordítóknak igen fejlett azon képességük, hogy a forrásnyelvi szövegtől függetlenül helytelen szerkezete-

ket hozzanak létre a célnyelvi szövegben, azaz a foreigner talk fordításakor legtöbbször saját (anyanyelvi) foreigner talk kompetenciájukra hagyatkoznak, és még a fordításra érzékeny nyelvi jellemzők esetén is képesek arra, hogy eltávolodjanak a forrásnyelvi szövegtől. A fordítók (anyanyelvi) foreigner talk kompetenciája tehát feltehetően csak olyan szempontból jelent többletet a nem fordítók anyanyelvi foreigner talk kompetenciájától, hogy részét képezi egy kisebb mértékű imitációs komponens.

Az empirikus vizsgálat közben új kérdések is felmerültek, melyekre további kutatások után kaphatunk választ. Vizsgálni kell, hogy az egyes eltérések fordítási érzékenysége mennyire tekinthető univerzálisnak vagy pedig csak a német-magyar irány esetén áll fenn. Szintén egy több nyelvpárat felölelő vizsgálat adhat választ arra a kérdésre, hogy a forrásnyelvi mintának ténylegesen milyen szerepe van a főlöslegesen realizálódott magyar névmások esetében. A magyar foreigner talk-kal kapcsolatos kutatásokra támaszkodva pedig minden kétséget kizáróan igazolni lehetne, hogy a fordítói foreigner talk kompetencia nagyjából megegyezik az anyanyelvi foreigner talk kompetenciával. Ha ugyanis a fordítók és az anyanyelvűek által elkövetett „hibák” eloszlása megegyezik, akkor ez mindenképpen megerősítené az előbbi feltételezés helyességét.

9. A szerzőnek az értekezés tárgyával kapcsolatos publikációi és előadásai:

Cikkek:

- Csehó T. 2006. A fordításszemponitú szövegelemzés. In: Dróth J. (szerk.) 2006. *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 76–87.
- Csehó T. 2007. Übersetzungsrelevante Analyse und kritische Übersetzung eines deutschen Zeitungsartikels. In: Harsányi M., Kegelmann, R. (szerk.) 2007. *Germanistische Studien* Vol. 6. Eger: Líceum Kiadó. 63–80.
- Csehó T. 2008a. Ich sprechen nix Deutsch: Lexikalisch-semantische Aspekte des primären und sekundären Foreigner Talk. In: Földes Cs. (szerk.) 2008. *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis* Vol. 12, No. 1. Veszprém/Wien: Universitätsverlag/ Praesens. 5–23.
- Csehó T. 2008b. Untersuchung des sekundären Foreigner Talk in der ungarischen Übersetzung des Werkes 'Ganz unten' von Günter Wallraff. In: Loogus, T., Liimets, R. (Hrsg.) 2008. *Germanistik als Kulturvermittler: Vergleichende Studien*. Tartu: Universität Tartu. 53–66.
- Csehó T. 2009. Zum Einfluss des Foreigner Talk auf die Entstehung des Migrantendeutsch. In: Harsányi M., Kegelmann, R. (szerk.) 2009. *Germanistische Studien* Vol. 7. Eger: Líceum Kiadó. 153–168.

Fáy T. 2010. Zur soziolinguistischen Funktion des Foreigner Talk. In: Földes Cs. (szerk.) 2010. *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis* Veszprém/Wien: Universitätsverlag/Praesens. (megjelenés alatt)

Recenziók:

Csehó T. 2005. Schreiber, M.: Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. sz. 127-130.

Csehó T. 2009. Nigel, A., Federico M. F. (eds.): Translating Voices, Translating Regions. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. sz. 130-134.

Előadások:

Csehó T. 2006. Textlinguistische Aspekte der Übersetzungswissenschaft. Elhangzott: *Tudomány napja*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2006. november 7.

Csehó T. 2007a. Markierung der Fremdartigkeit in der Belletristik - eine deutsch-ungarische kontrastive Untersuchung. Elhangzott: *Tudomány napja*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2007. november 17.

Csehó T. 2007b. A másodlagos foreigner talk fordításszemponitú vizsgálata Günter Wallraff „Ganz unten” c. művében és magyar fordításában. Elhangzott: *A fordítás arcai*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2007. november 18.

Csehó T. 2008a. A nyelvi idegenszerűség vizsgálata német irodalmi művekben és magyar fordításaikban. Elhangzott: *Magyar Fordítók és Tolmácsok Napja*. ELTE BTK FTT, Budapest 2008. március 27.

Csehó T. 2008b. Literarische Formen nicht-standardsprachlicher Varietäten. Elhangzott: *Fiatal magyar germanisták V. nyelvészeti konferenciája*. Pannon Egyetem, Veszprém 2008. október 9.

Csehó T. 2008c. Zur Übersetzung von Sprachvarietäten. Elhangzott: *Tudomány napja*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2008. november 12.

Csehó T. 2008d. A nyelvi változatok fordítása. Elhangzott: *A fordítás arcai 2*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2008. november 13.

Csehó T. 2009a. „Du bist guter Kamerad”: Die Übersetzung sprachlicher Verfremdung am Beispiel des Artikelgebrauchs. Elhangzott: *Begegnungsräume von Sprachen und Literaturen III. Nemzetközi Germanisztikai Konferencia*. Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad 2009. február 19.

Csehó T. 2009b. A német névelők használatával kapcsolatos hibák „fordítása” magyarra. Elhangzott: *XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2009. április 17.

Csehó T. 2009c. „A fordítói foreigner talk kompetencia összetevői”. Elhangzott: *A fordítás arcai 3*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2009. november 11.